fahs

Nr. 3/2025

Kulturhistorisk tidsskrift udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund

FAHS

Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund. ISSN-nr: 0906-5644

Tilrettelæggelse:
Lars Bjørn Madsen (ansvh. redaktør)
Layout: Lars Bjørn Madsen
Trykkeri: Toptryk Grafisk ApS, Graasten
FAHS udkommer 4 gange årligt.
Artikler sendes til redaktøren, kilama@stofanet.dk.

Bestyrelsen:
Margrethe Krogh (formand)
Henrik Bachmann (kasserer)
Lars Bjørn Madsen (redaktør)
Lene Falster
Eva Tønnesen (sekretær)
Niels Bang-Ebbestrup
Marie W. Bertelsen (næstformand)
Lone Hvass (supleant)

Kontakt til foreningen:
post@fahs.dk
Margrethe Krogh: tlf. 3011 7232
Mail: formanden@fahs.dk
MobilePay: 98283
Kontonr: reg.nr. 2670, konto 4374709599

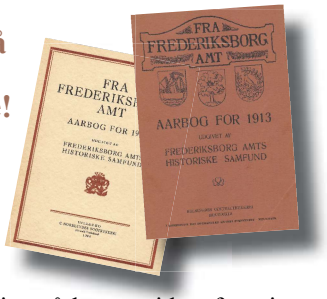
Vedr. medlemskab:
Se hjemmesiden eller kontakt Henrik Bachmann kasserer@fahs.dk
På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag. Følg også foreningens side på Facebook med nye artikler og billeder.

Forsidebilledet:

Den 30. september 2025 var afvandingen af Søborg Sø slut. Pumperne slukkedes, og søen vil langsomt gendannes, som den så ud i begyndelsen af det 19. århundrede. Fotografiet viser udsigten over gården Frijsenvangs enge, der snart bliver dækket af søens vandspejl.

Fotografi: Henrik Bachmann.

Ny årbog på den gode gamle måde!

FAHS har udgivet årbøger siden foreningens start i 1906. De er i dag en guldgrube af viden, som slægtsforskere og lokalhistorisk interesserede kan dykke ned i.
Mange af de ældre årbøger er scannet og kan findes på »slægsforskernes bibliotek« eller på vores egen hjemmeside. Det er idéelt, fordi det gør dem tilgængelige for mange, og fordi man kan søge i dem og finde lige præcis de nøgleord og emner, som man interesserer sig for.
I starten blev årbøgerne udgivet som antologier – dvs. samling af artikler med forskellige forfattere eller berettere. Af og til blev de udvidet til egentligt samlede udgivelser, som fx »Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt« udgivet som bind I i 1943 og bind II i 1944.
På samme måde blev den yderst populære »Gribskov« af Flemming Rune udgivet som selvstændig årbog i 2009 og også andre samlede temaudgivelser har udgjort årbøger gennem tiden.
I år har bestyrelsen besluttet at kigge tilbage til den oprindelige form, og vi har igen lavet en samling af artikler fra forskellige forfattere. Som et nyt tilbud har vi endda genoplivet en artikel fra årbogen 1908, nemlig Lars Larsens erindringer fra sin barndom i Vejby i midten af 1800-tallet. Artiklen er blevet tilføjet illustrationer med udførlige kommentarer, samt kort til at støtte udbyttet af den spændende erindringstekst.
Vi håber I glæder Jer til den nye årbog i en god, gammel form.

Venlig hilsen
Næstformand, Marie Wolter Bertelsen

Historien om spånkurven

af Eva Tønnesen

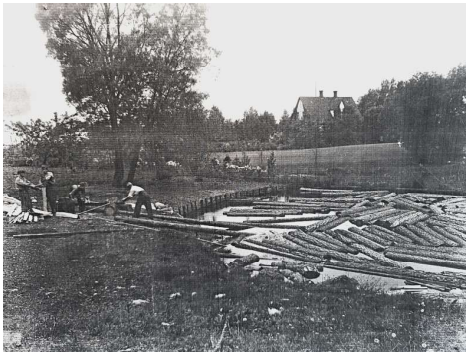

Før plastposen blev almindelig at transportere varer i, når husmoderen tog på indkøb, brugte hun typisk en spånkurv. Den var også nyttig til at samle æg, frugt eller andre småting i. Desuden var den billig at anskaffe og ikke tung i sig selv. Spånkurven var ikke en dansk opfindelse, men kom fra Sverige.

I 1902 indvandrede Per Martin og Sisse Johansson sammen med Per Martins bror Carl herfra. De havde en plan om at producere spånkurve i Danmark. De to brødre slog sig ned i Lillerød, idet de hver især købte en grund ved Tokkekøbvej. Her lå der nemlig en sø, der var vigtig for produktionen. Brødrene delte produktionen op, så Per Martin tog sig af flettearbejdet og Carl tog sig af at sætte hank på og sælge produktet. Carl fordanskede for øvrigt sit navn til Johansen. Hans virksomhed fik derfor navnet C. Johansens Spånkurvefabrik.

Selve råmaterialet til kurvene kom også fra Sverige. Det var svenske fyrrestammer, helst omkring 100 år gamle, der fragtedes med jernbanen til Danmark. Når de var nået frem til Lillerød, blev de sænket ned i søen ved Tokkekøbvej (fotografiet herunder). Man kunne nemlig kun flette spånerne, når materialet var vådt. Men først skulle træstammerne høvles til træspåner. Der stod to mand og høvlede på livet løs fra morgen til aften. Andre var beskæftiget med at »rive« træ til kanten for oven på kurven. Den bestod af en inder- og yderkant. I alt var der beskæftiget 5-6 personer, både kvinder og mænd, men alle var de hentet i Sverige, for deres arbejde krævede ekspertise. Da produktionen var på sit højeste, blev der fremstillet ca. 500 kurve om dagen.

Efter at kanten var sat på, sendtes kurvene over til Carl, hvor de som nævnt fik sat en hank på. Så skulle de afsættes. Snart blev

Kurvemagere foran indgangen til spånkurvefabrikken i Lillerød, fotograferet omkring 1915-20. At det var svenske kvinder, der arbejdede her, vidner navnene om. Fra venstre ses nemlig Esther Johansson, Lille Alma, hvis efternavn dog ikke er oplyst, Anna Bengtsson og Alma Didriksson. Fotografi: Lokalhistorisk Arkiv og Forening i Allerød Kommune.

Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, også kaldt for FDB, en stor aftager. Herved blev kurven udbredt over det ganske land, da det hurtigt blev en succes. Man kunne også købe de nyttige indkøbskurve hos andre handlende såsom købmænd og isenkræmmere. Kurven dukkede også op i reklamer. Irma-pigen bar sine varer i en spånkurv, og den moderne Netto-hund gør det endda også, selv om kurven ikke længere er i daglig brug.

I 1933 overtog Arvid Johannson kurveproduktionen efter sin far, Per Martin. Alle Arvids fem sønner fik arbejde i virksomheden. Arvids kusine havde allerede overtaget sin far Carls salgsvirksomhed. I 1956 blev de to afdelinger slået sammen under Arvid Johanssons ledelse. Virksomheden fik navnet Lillerød Spånkurvefabrik, og alle aktiviteter blev samlet på adressen Tokkekøbvej 9.

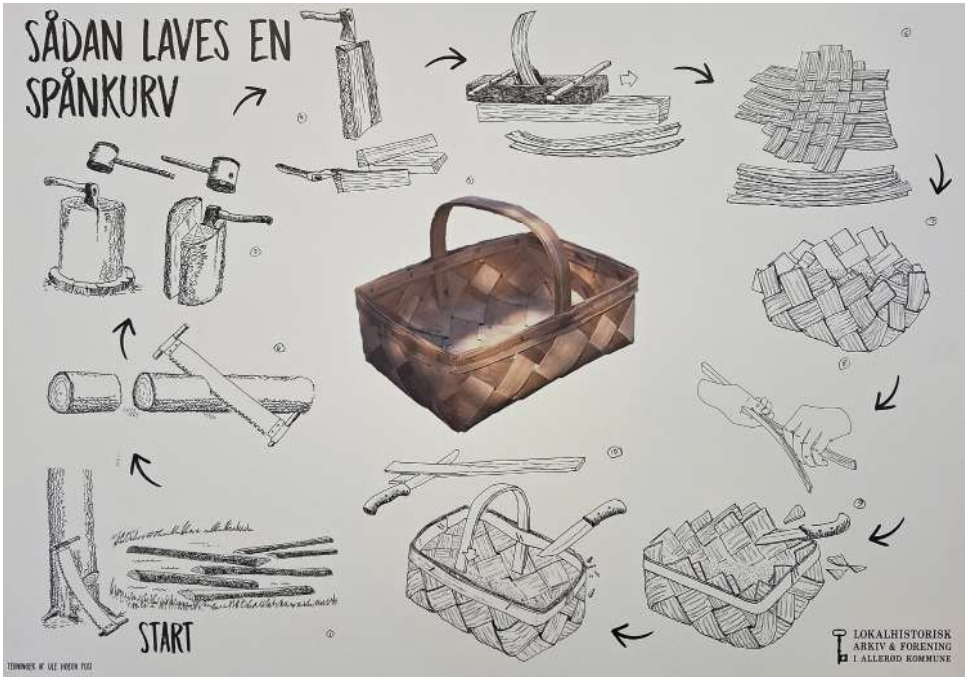
Som årene gik, blev det sværere og sværere at skaffe de gamle svenske fyrrestammer, der skulle bruges som råmateriale. I 1965 skete der yderligere det, at den svenske plastikproducent, Celloplast, havde fået den geni-

ale idé, at man lige så godt kunne transportere sine varer i en plastikpose med hank, så det tog producenten patent på, og snart blev denne pose en alvorlig konkurrent til spånkurven, der havde den ulempe, at varerne blev våde i regnvejr. Derfor måtte Arvid Johansson dreje nøglen om i 1970.

En af Arvids sønner, Arne Johansson, fortsatte fremstillingen af spånkurve som en form for kunsthåndværk. Men kurvens dag var talte. Da jeg ryddede op i min mors dødsbo, fandt jeg en gammel ramponeret spånkurv bagerst i kælderen. Kurvene havde nemlig en anden ulempe: de var ikke så robuste. Det er plastposen heller ikke, men den er lettere at udskifte. Til gengæld har den også bidraget til den enorme ophobning af affaldsplast på landjorden og ikke mindst i havene.

Udvalg af spånkurve i en udstilling arrangeret af Lokalhistorisk Arkiv & Forening i Allerød Kommune. Fotografi: Eva Tønnesen.

Nordsjælland Rundt

Lugten af lort

Hvor Nymøllevej krydser under jernbanen omgivet af idyllisk skov, lå for 100 år siden et ildelugtende anlæg tæt på jernbanesporene, nemlig en stor latringrube i form af et åbent cementbassin. Siden 1891 havde Kjøbenhavns Grundejeres Renholdningsselskab sendt store vognladninger af natrenovation fra København til Lillerød.

Dengang betjente københavnerne sig af et gammeldags das, når de skulle træde af på naturens vegne. Hver nat kørte natrenovationsfolk rundt i byen med hestevogne og indsamlede det udelikate indhold fra hundredvis af retirader i baggårdene. Det kørtes ud til et kæmpe stort latrinbassin ved Lersøen i København. Herfra blev det læsset over i jernbanevogne. I hver godsvogn stod tre store tønder med det udelikate indhold, der på varme sommerdage kunne gå i gæring og eksplodere. Siden blev disse tønder afløst af store jernkasser, men de havde den ulempe, at de blev utætte af det ætsende indhold, og så dryppede det ned på skinnerne hele vejen nordpå.

Indholdet blev nemlig kørt til Lillerød/Allerød og fyldt over i et stort bassin til glæde for egnens bønder, men ikke for lokalbefolkningen, for det gav både lugtgener og flueplage. Gården, der husede bassinet, gik i daglig tale under navnet »Møggården«. Gårdmanden sejlede rundt i bassinet i en lille robåd og hindrede lortesuppen i at trække skind ved åreslagene. Her kunne bønderne afhente det værdifulde indhold, der blev kørt ud på markerne som gødning. Dengang gik man ikke så højt op i hygiejne og smittefaren fra storbyens befolkning.

Men efterhånden fik flere og flere moderne vandskyldende toilet, og natrenovationen blev unødvendig. I 1925 blev anlægget ved Lersøen bortsprængt, og gruben i Lillerød blev fjernet til de omkringboende beboeres store lettelse.

Eva Tønnesen

Allerødgaard, i folkemunde kaldet »Møggården«, lå på Allerødvej 27. Gården blev nedrevet i 1989. Maleri af Sigurd Poulsen 1940. Allerød lokalhistoriske Arkiv.

Man kan læse mere om »Møggården« i Folk og Minder 2002, hvor Birthe Skovholm har skrevet en arkikel om latrindepotet i Allerød.

Mads Holms mindesøjle i Helsingør

I 1927 fandt Helsingør Kommune det rimeligt at sætte værftets grundlægger, Mads Christian Holm, et minde i anledning af 100-året for hans fødsel. Denne driftige mand havde længe barslet med tanken om et værft i Helsingør, og i 1882 fik han, efter forhandlinger mellem Kommunen, Indenrigsministeriet og Krigsministeriet om passende arealer på Kronborgs tidligere udenværker, koncession på at anlægge et jernskibsværft og maskinbyggeri i Helsingør.

Byrådet havde således god grund til i 1927 enstemmigt at godkende et af magistraten stillet forslag til driftsoverslaget for 1928-29, nemlig et »Grønnehaveanlæg og Mindeanlæg for Mads Holm«. Man bad naturligt billedhuggeren Einar Utzon-Frank, der til byjubilæet i 1926 havde formet Hamlets Mindegrav ved Marienlyst og Erik af Pommerns Mindebrønd på torvet, om at lave et passende kunstværk, og resultatet blev en lille bronzefigur forestillende en stiliseret 1500-tals galion omgivet af forgyldte, springende delfiner. Bronzefiguren blev anbragt som topstykke på en granitsøjle og i 1931 opstillet i det til formålet etablerede anlæg foran værftets marketenderibygning.

Netop søjlen har sin særlige historie, idet den stammer fra dét Christiansborg Slot, som blev opført i tidsrummet 1803-28 efter arkitekten C.F. Hansens tegninger som erstatning for det oprindelige, pragtfulde barokslot, der brændte i 1794. C.F. Hansens Christiansborg led imidlertid samme skæbne som det første, idet det brændte i 1884, og kun slotskirken blev reddet.

Det oprindelige mindeanlæg fra 1931 ses herunder og øverst t.h. Museum Helsingør.

Søjlen blev omkring 1941 placeret i en til formålet udsparet niche i den nye mur omkring værftet. Her kunne man sidde og betragte datidens beskedne færdsel på vejene. Fotografi fra 1942. Museum Helsingør.

Utzon-Franks stiliserede bronzegaleon på toppen af granitsøjlen. Fotografi: Lars Bjørn Madsen 2005.
Herunder: Mindesøjlen som den står i dag foran Kulturværftet. Fotografi: Lars Bjørn Madsen 2021.

Søjlen var en del af de bygningsrester, som åbenbart ikke blev fundet egnet til genbrug ved opførelsen af det nuværende Christiansborg. Den henlå derfor på et os ubekendt sted sammen med andre bygningsdele, indtil Kommunen på anbefaling af Utzon-Frank fik den forærende. Det kunne have været spændende at vide præcis, hvor den har været brugt i C.F. Hansens markant klassicistiske bygningsværk, men det lader sig ikke gøre, da såvel søjlens base som kapitæl mangler. Søjlen blev forsynet med en beskeden indskrift: »Mads Holm Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeris Grundlægger«, og mange værftsarbejdere og andre borgere har siden undret sig over, at der ingen årstal var angivet, hverken for værftets grundlæggelse eller Holms fødsels- og dødsår.

I 1936 ønskede værftet at lave en cyklestald for arbejderne, og denne måtte nødvendigvis placeres, hvor mindeanlægget var. Den lokale arkitekt Volmar Drosted blev derfor bedt om at levere forslag til en ny placering af mindesøjlen, og her kom den nuværende Wiibroe Plads ved havnen på tale. Det blev dog ikke til noget, for i 1941 var den stadig eksisterende ringmur omkring værftet blevet opført i forbindelse med en væsentlig udvidelse af virksomheden, og man valgte derfor at placere søjlen foran den nye mur, så den stadig var en del af værftet (se fotografiet side 7). Siden blev søjlen som bekendt flyttet til en lidet repræsentativ plads tæt ved vejen, om end nær det oprindelige sted.

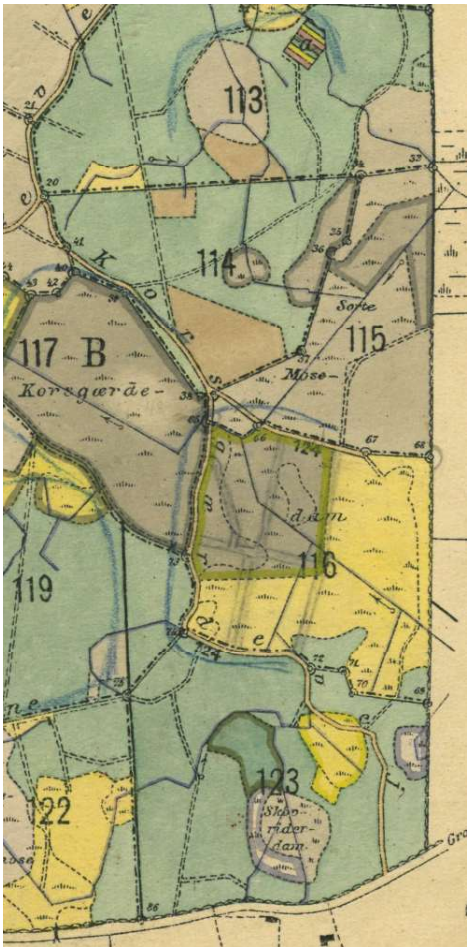
I 2020 besluttede kommunen af praktiske grunde at flytte mindesøjlen, og der var en klar stemning for, at søjlen skulle stå på pladsen foran Kulturværftet og dermed stadig ved det værft, Mads Holm grundlagde. Det blev da også en realitet, og i dag kan man se søjlen, der giver et beskedent, men alligevel væsentligt bidrag til Helsingørs historie som værftsby. ***LBM***

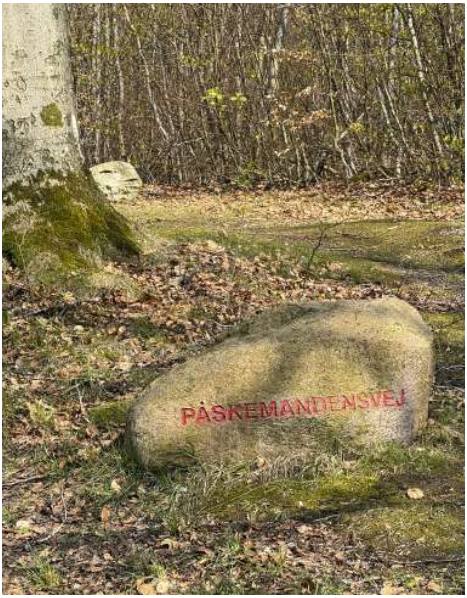
Stinavne i Aggebo-Græsted hegn

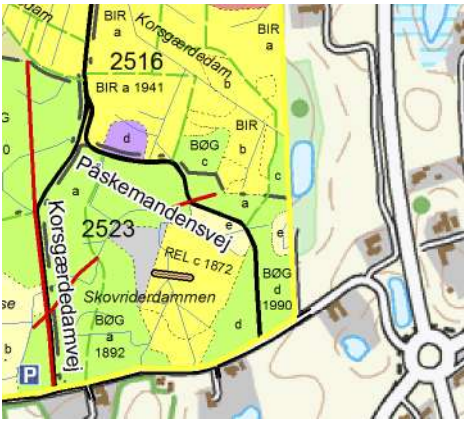
Hvis du færdes i det fælles skovområde, der kaldes Aggebo-Græsted hegn, har du måske undret dig over stiernes navne. Hvor kommer de mon fra? Her er lidt om nogle af navnene.

Påskemandens Vej
Dette er navnet på en skovvej i den sydøstlige del af Græsted hegn, og navnet er relativt nyt. Det er givet af den mangeårige skovløber i hegnet, Knud Pedersen. I Knuds familie fik man julegaver af julemanden og fandt påskeæg i skoven, der var lagt ud af påskemanden. Altså er begrebet opfundet i familien, og det var derfor naturligt, at den gode påskemand skulle have lov til at få en vej opkaldt efter sig.
Som det ses på det her viste udsnit af et skovkort fra 1940 (sammenlign med det nyere kort side 10), har skovvejen eksisteret længe, og var oprindelig den sydøstlige ende af Korsgærdevej ned mod Valbyvej. På et tidspunkt valgte skovvæsenet at nedprioritere denne sydlige, bugtede ende af Korsgærdevej i forhold til den dengang sekundære skovvej lidt længere mod vest, og hele vejstrækningen fra Tulstrupvej til Valbyvej fik nu det mere naturlige navn Korsgærdedamvej, da den krydser den i dag udtørrede Korsgærdedam. Det nu sekundære vejstykke kunne derfor uden problemer få navnet Påskemandens Vej, eller Påskemandensvej, som der står indhugget i stenen.

Vejen har fået en fin granitsten udformet som de øvrige vejsten i områdets statsskove. Fotografi: Lars Bjørn Madsen 2024.

Vibepladsen og Vibepladsvej

I 1921-22 udsendte stednavneudvalget lister til alle sognes overlærere og bad dem om at indsende så mange lokale stednavne, som de kunne opstøve. På Græsted skole brugte overlærer C. C. Hedemand en betragtelig del af sin tid på at indsamle navne på gårde, huse, bakker, moser og andre områder i sognet. Han skriver bl.a. at »Vibepladsen ligger i Græsted Hegn – udtales Viweplassen«. Altså har vi allerede her et fast etableret navn.

På en rundtur, som jeg holdt for Græsted Lokahistoriske Forening, fortalte jeg om et forsvundet hus på grænsen mellem Græsted hegn og Aggebo hegn, som kaldtes »Skovgabshus«. Det lå præcis, hvor Vibepladsvej møder Stæreportvej (se kortudsnittet t.h.). En af deltagerne på turen fortalte mig, at der vist nok havde boet nogen i huset, som man kaldte »Viberne« og at de havde lagt navn til stedet. Min reseach viser, at de personer, der boede længst tid i huset, var en mor og hendes »sindssyge« datter. De døde i hhv. 1845 og 1852 og herefter blev huset revet ned. Måske var det de to kvinder, der blev kaldet »viberne« og som Hedemand altså kendte som et navn i 1922 ?

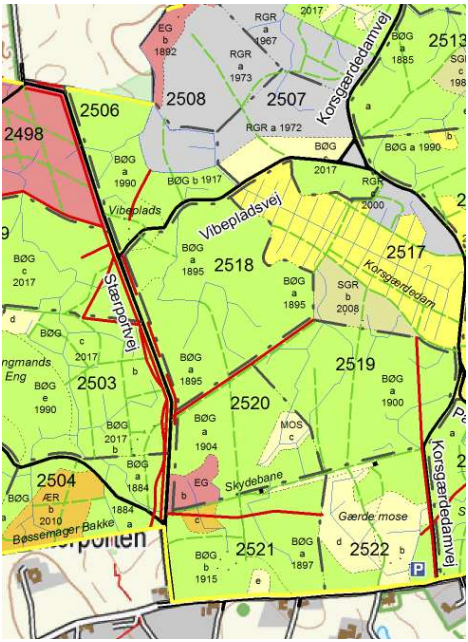
I hvert fald er både »Vibeplads« som betegnelsen for det vejkryds, hvor Skovgabshus lå, samt dermed »Vibepladsvej« etablerede navne i dag.

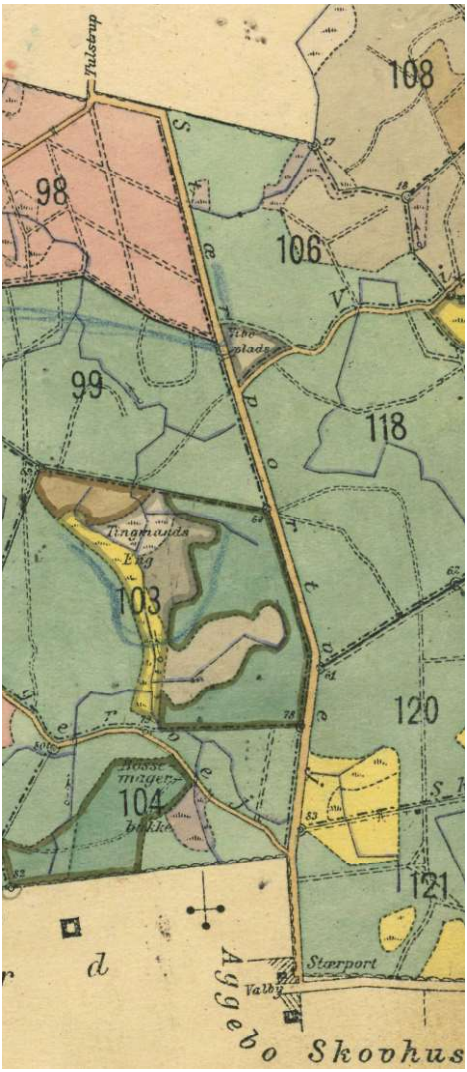
Bøssemagervej

I Aggebo Hegns sydlige del, løber en vej, der hedder Bøssemagervej – og den går forbi en ret distinkt høj, der kaldes Bøssemagerbakken. Både vejen og bakken ligger lige nord for den gamle Aggebo landsby – og tættest på den ejendom, der hedder Gadekærshus og som ligger på Aggebovej 49. På dette husmandssted fødtes og boede Lars Sørensen (1792-1870), som udover at drive landbrug faktisk var udlært bøssemager. Det står i hvert fald som stillingsbetegnelsen for ham i flere folketællinger. Dette var ikke en helt almindelig kunnen at have på den tid, så man kan vel nok mene, at det er helt på sin plads, at han har fået opkaldt en vej efter sig. Navnet ses også på de ældre kort.

Stærport og Stærportvej

Jeg har ikke umiddelbart kunne finde oprindelsen til dette navn – men C. C. Hedemand skriver i sin oversigt at »Stæreporten er indgangen fra Aggebo Skovhuse til Græsted hegn«. Stærport eksisterer også

på de ældre kort (se udsnit af skovkort fra 1940 herover) og det er jo naturligt at udlede vejnavnet af denne.

Marie Wolter Bertelsen

Vejsten i skovene

Når man færdes i Gribskov, har man godt styr på de utallige skovvejes navne. I vejkrydsene er nemlig opsat store granitsten med udhuggede rødmalede navne. Mange af disse vejsten er faktisk ikke så gamle, som man skulle tro. Tidligere var vejnavnene angivet på træskilte, som man kan se på det herunder viste fotografi fra Stutterivej i Gribskov, optaget i 1958. Dengang så man dog også adskillige vejsten, men

mange af dem, man ser i dag, er udhugget i begyndelsen af 1990'erne, efter at skovvæsenet i 1991 havde indrettet et stenhuggerværksted i Jesperhus i Stenholt Vang (nedbrændt 1992). De nye sten med indhuggede navne blev sat i vejkrydsene og erstattede de mindre varige træskilte. De eksisterende sten fik deres indhuggede navne opmalet med rødt. ***LBM***

Vejstenene fungerer også som vejvisere. Fotografi: Lars Bjørn Madsen 2023.

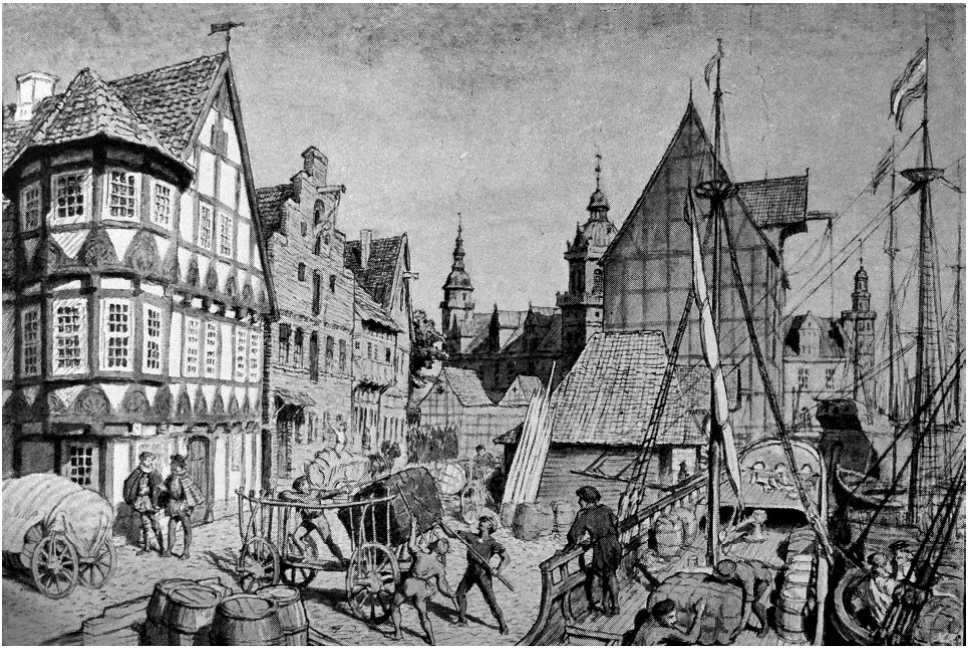

Sundtoldsby og hekse i 1626

Af Lars Bjørn Madsen

Sundtoldsbyen Helsingør havde i 1626 omkring 5.500 indbyggere, så det var en overskuelig samling tætstillede huse med røde tegltage, den vejfarende kunne betragte fra de lyngklædte bakker omkring byen. Omtrent samme omfang som den nuværende indre by, om end anderledes fordelt, idet byens gader og huse også optog arealet med det nuværende Kulturværftareal og havnen. Øresundstolden var indført 200 år tidligere og havde indirekte givet byen stor velstand og et internationalt præg. Den skumle borg Krogen var afløst af Frederik den Andens elegante renæssanceslot Kronborg, som sønnen Christian den Fjerde pietetsfuldt skulle komme til at genopbygge efter branden i 1629 – uden spir på det store tårn! Den ene store købmandsgård efter den anden opførtes for de mange penge, som først og fremmest skibsprovianteringen indbragte. Det var jo et betydeligt antal skibe, der dagligt ankrede op på rheden for at betale øresundstold til kongens private kasse, og de kunne jo ligeså godt proviantere i byen, ikke mindst, hvis de måtte ven-

Helsingør tegnet i 1904, som den efter illustratoren Gerhard Heilmanns opfattelse så ud på Christian den Fjerdes tid. Skildringen af byens huse er ren fantasi og helt fejlagtig, men Kronborg med sit oprindelige tårn synes derimod gengivet efter samtidige kobberstik. Uagtet dette giver tegningen et godt indtryk af livet i sundtoldsbyen dengang, trods det faktum, at kun de færreste skibe kunne komme helt ind til byen, der dengang ingen havn havde.

Vi har ingen samtidige, lokale billeder af hekse på bålet, men dette tyske træsnit fra 1500-tallet viser en hekseafbrænding. Citze Tærskers blev bundet til en stige og omviklet med krudt og dernæst væltet på bålet, mens de tre stakkels kvinder på billedet er bundet til pæle og derefter afbrændt. Dragen har utvivlsomt sikret dem en ligeså skrækkelig død, som Citze fik.

te på bedre vejr og vind. Fremmede søfolk og håndværkere fra nær og fjern flokkedes i byens snavsede gader og fyldte de mange værtshuse dag og nat, hvor løsagtige kvinder gjorde livet ekstra behageligt, suppleret af kvaksalvere og hekse, når det gik hårdt for sig. Der var særdeles livligt i sundtoldsbyen trods de to kirkers tugtende ord og den evindelige trussel om sjælens fortabelse ved synden.

Man skulle ikke langt væk fra byen og de mange vejrmøller før de dårligt udnyttede og mark- og overdrevsjorder udgjorde det maleriske landskab. De dyrkede arealer var små og afbrudt af utallige søer og moser, lyngklædte bakker med store sten, tæt krat og spredte træer. Herude boede de få jordbrugere i deres små stråtækte, lerklinede huse, forbundet til omverdenen af sandede hjulspor. Lidt længere ude var de store skove, der gjorde byens opland meget begrænset, og hvor røvere, vilde dyr og overnaturlige væsener lurede. Langs kystskrænten førte en utvivlsomt bedre og sikrere vej gennem skoven til Hellebæk, hvor kongens manufakturer blev drevet af de mange vandmøller. Både her og på gjethuset i Helsingør skulle kongens råstoffer som kul, jern og kobber forarbejdes til alskens produkter som kanoner, smedejernskunst, kobberkedler og kar, så der må have været en livlig trafik af tungtlæssede vogne i begge retninger.

I dette Herrens år 1626 blev otte hekse brændt på bålet i Helsingør. Dengang skulle der ikke meget til, før en fattig, ofte ældre kone blev mistænkt for hekseri, retsforfulgt og dømt til døden. Denne imaginære forbrydelse var skabt af den katolske kirke og fik næring ved datidens religionstvang og udbredte overtro. Samtidig hyldede retsvæsenet på den tid hårde straffe for selv den mindste forseelse, og det gjaldt primært om at få sagen afgjort hurtigst muligt frem for en retfærdig rettergang. Galgerne stod parate og formanende lige udenfor Svingelporten. For trolddomsgerninger og hekseri blev de stakkels kvinder straffet med en særlig pinefuld død, idet de blev bundet til en stige og omviklet med krudt for dernæst at blive væltet ind i det optændte bål. En barsk død for en kvinde i datidens Harry Potter-univers!

En af de otte dødsdømte hekse var Citze Tærskers, der den 9. marts blev væltet ind i bålet. De andre var bl.a. Birgitte Skaanings, Mette Ebbes, som også blev kaldt Krykkekællingen, Citze Bødkers, Else Fiskers og Maren Pommerantis. To andre mistænkte kvinder slap fra straf.

Citze Tærskers boede udenfor byens Røde Port og var blevet anholdt for hekseri. Adskillige vidner var indkaldt til rettergangen på rådhuset, og en af dem forklarede, at Citzes to børn havde stjålet to mark i vidnets hus, mens han lå og sov. Citze havde dog leveret pengene tilbage på vidnets anmodning, men hun klagede siden til vidnet over, at hendes børn var straffet for denne forseelse, og at denne »ikke ville få Gavn deraf«. Skæbnen ville, at vidnet efterfølgende var »ondt og Ulykke vederfaren«. Således faldt han på sin mark og brækkede skulderbladet, og senere faldt han og slog den anden arm af led.

Et andet vidne forklarede, at Citze var kommet til en skipperkone for at tigge om nogle saltede sild. Konen havde svaret, at når der kom flere sild fra stranden, kunne hun nok få. Det blev Citze åbenbart fornærmet over og sagde, at hun nok skulle sørge for at de aldrig mere kom til at salte sild! Og skæbnen ville, at manden ikke kom til at salte sild mere og flyttede til Jylland, og konen blev snart efter syg og døde.

Andre vidner fortalte historier om Citzes trolddomskunster i forbindelse med hendes skumle virke som kvaksalver. Citze erkendte dog under forhøret, at hun havde lært trolddom hos en kone i Lund, der havde en kilde i sit kammer. Når de kastede penge i kilden, kunne de gøre lige hvad de ville. Da Citze prøvede lykken, kom en apostel op af kilden i form af en hvid skade og satte sig på hendes skulder. Hun havde kastet pengene, ialt tre korsskilling, ned i fandens navn og var blevet lovet velstand så længe hun levede. Citze holdt dog fast på, at hun intet ondt nogensinde havde gjort; kun hjulpet dem, som andre havde gjort ondt! Mest interessant ved sagen var dog Citze Tærskers angivelige deltagelse i en hekseforsamling på en bakke ved Roskilde – det sjællandske Bloksbjerg.

Og således kan vi med rette sige, at Helsingør har haft en rigtig hex!

Da der var møller i Helsinge

af Anders Friedrichsen

Allerede i Chr. den Femtes Danske Lov havde man gennemført Mølletvang i hele riget. Denne virkede på den måde, at der inden for en mils omkreds fra de møller, hvoraf der blev svaret landgilde (afgift til godsejeren eller kronen), måtte der ikke oprettes hverken skvatmøller eller andre møller. Møllerne på landet blev også ved matriklerne af 1664 og 1688 ansat til mølleskyld. De måtte årlig udrede en fast og konstant næringsafgift. Møllenæringen sikredes dog også ved mølletvangen derved, at der ikke kunne oprettes konkurrerende møller. Da vandmøllen i Helsinge Mølledam (senere gartneriet »Mølledammen«) blev nedlagt i det 16. århundrede, havde man kun Pibe vandmølle; men denne var kun i brug hvert vinterhalvår, da stigbordet ved mølledammen skulle løftes, så vandet fik frit løb mod Arresøen om sommeren, idet de omliggende lave jorder og enge ellers ikke kunne dyrkes. De nærmeste møller lå da i Esrum og Frederiksværk.

Gårdejer, proprietær Rundin havde i 1843 ansøgt om at oprette en »Heste Mølle af Exsentriske Jernplader«. Derfor forstår vi i dag bedre, hvorfor sogneforstanderskabets protokol fra 1843 indeholder følgende om mølletvangen: »Begjæring fra Gaardejer Rundin om Forstanderskabets Anbefaling paa en forekommende Ansøgning til Rentekammeret om Tilladelse til at oprette en Heste Mølle af Exsentriske Jernplader til Formaling af Sæd, da han mente, at en saadan Indretning under den stedfindende

Til Helsinge Mølle hørte et »Udsalg af Mel og Gryn«, hvis bygninger ses til venstre på postkortfotografiet herover. Til venstre er møllen fotograferet i sit åbenbare forfald kort tid inden nedrivningen. Fotografi: Gribskov Arkiv.

Mølletrang vilde være kjærkommen for Egnens Beboere«. Forstanderskabet meddelte sin anbefalende erklæring, da man »ikke kunde nægte, at her jo føltes megen Ulempe ved den Mølletrang her alt for ofte fandt Sted«. Resultatet blev, at Rundin fik tilladelsen.

Det blev samme initiativrige Helsingeborger, proprietær, kroejer, cand. phil. og købmand Niels Jonas Rundin, der i 1863 opførte Helsinge Mølle. Møllen lå bag ejendommen Frederiksborgvej nr. 10 med et »Udsalg af Mel og Gryn« i den nordlige gavl af Frederiksborgvej nr. 12, hvor blikkenslagermester Børge Jacobsen siden boede. Møllen ejedes en tid af gårdejer Jens Jørgensen i Laugø, der i 1890 solgte møllen til møller Rasmus Isralsen.

Da denne døde i 1931, overtog hans søn Peter Alfred Isralsen, født den 12. juli 1881 i Nellerød, Maarum Sogn, Helsinge Mølle. Møllen blev i 1899 udvidet med et motorhus, hvori man opstillede og installerede en 10 HK Comfort motor ligesom der blev opstillet en ny kværn. Foruden udsalg af mel og gryn blev der drevet en korn- og foderstofforretning i forbindelse med møllen. Efter møllerfamilien Isralsen kom møller Alfred Madsen i besiddelse af Helsinge Mølle, som han drev indtil 1958, hvor den på Helsingeegnen kendte arkitekt Robert Svendsen købte møllen.

Der blev nedsat et »Mølleudvalg« med den opgave gennem fredning at redde møllen. Udvalget bestod af vejassistent N. C. Nielsen, arkitekt Robert Svendsen, apoteker Bach Mortensen, papirhandler Hald-Petersen, fru dyrlæge Blaakilde samt gartner Erik Svendsen. Udvalgets bestræbelser med blandt andet henvendelse til Nationalmuseet førte imidlertid ikke til bevarelse af møllen, der blev revet ned i begyndelsen af 1960'erne efter store ødelæggelser i forbindelse med en oktoberstorm.

Drømmen om Helsinge Mølle som byens vartegn var borte og tilbage er nu kun mindet om møllerne, således som de er beskrevet i »Adam Homo«, hvor det hedder om præstegårdens julegæster, at de aflægger besøg på egnen »hos hver gejstlig Mand, der fedekalven slagter, hver dannet Møller, hver gentil Forpagter«.

Artiklen har tidligere været publiceret i Jul i Helsinge 1986.

Helsinge Mølle fotograferet fra syd omkring 1930. Til højre ses Birkedals bygninger og i baggrunden yderst til venstre anes Helsinge Teglværks skorsten. Gribskov Arkiv.

